

Л. В. Рабаданова

завідувач сектору реферативної інформації
відділу наукової реферативної та аналітичної
інформації у сфері освіти
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
кандидат філософських наук

Бібліометричний аналіз наукових публікацій у галузі національно-патріотичного виховання в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» (1998–2015 рр.)

Висвітлено динаміку наукових публікацій у галузі національно-патріотичного виховання на основі матеріалів загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» за період 1998-2015 рр. із застосуванням бібліометричного методу. Здійснено статистичний розподіл відображених монографій і дисертаційних досліджень за спеціальностями і науковими установами. Виявлено інформацію щодо найбільш досліджених аспектів означеної проблематики та питань, що потребують додаткового поглибленого аналізу.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, бібліометричний аналіз, загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова».

З огляду на суспільно-політичну ситуацію в Україні та виникнення проблеми збереження територіальної цілісності держави дедалі більшої актуальності набуває проблематика формування в молоді почуття патріотизму та активної громадянської позиції. Виховання громадянина-патріота, готового розбудувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку сприятиме єднанню українського народу та встановленню миру й злагоди в суспільстві. Постає необхідність у створенні цілісного поняття «національно-патріотичне виховання», що ґрунтуватиметься, з одного боку, на основі історичних й культурних цінностей, традицій і звичаїв народу, а з іншого, у контексті побудови громадянського суспільства та інтеграції України у світове та європейське співтовариство.

Дослідження потоку наукових публікацій у реферативній базі даних «Україніка наукова» в галузі національно-патріотичного виховання передбачає надання цьому питанню об'єктивної наукової оцінки з позицій сьогодення та дає можливість прогнозувати тенденції його подальшого розвитку. Часовий проміжок для дослідження обрано від створення реферативної бази даних «Україніка наукова» до сьогоднішнього дня (1998–2015 рр.).

Бібліометричні дослідження на базі матеріалів загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» передбачають значну ретроспективу й обсяг даних, що дає змогу проаналізувати публікаційну активність, представити динаміку відображення публікацій, здійснити статистичний розподіл за спеціальностями та науковими установами або вищими навчальними закладами (стосовно дисертаційних досліджень).

Проблематику розвитку бібліометрії в Україні розглянуто на семінарі «Бібліотека та бібліометрія: світовий досвід, українська перспектива» в межах щорічного наукового форуму «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (21-23 жовтня 2014 р.). Зокрема, тези таких учасників, як Н. О. Гриценко [2], С. В. Добровська [3], О. В. Ключнікова [5] присвячені публікаційній активності з питань економічних, педагогічних, психологічних та правових наук.

Бібліометричний аналіз щодо відображення в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» наукових видань також проводився фахівцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. Так, Т. Ф. Букшиною проаналізовано наукові публікації з питань дошкільної освіти й виховання [1], Л. М. Заліток досліджено відображення документо-інформаційного потоку з питань сухомлиністики [4], Н. М. Кропачевою розглянуто відображення публікацій з питань загальної середньої освіти [7].

Метою нашого дослідження є аналіз динаміки відображення наукових публікацій: дисертаційних досліджень, монографій і статей з тематики національно-патріотичного виховання в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» за період 1998–2015 рр.

Мета статті конкретизується виконанням таких завдань:

- здійснити статистичний розподіл відображених авторефератів дисертацій у реферативній базі даних «Україніка наукова» за період 1998–2015 рр. за спеціальностями та науковими установами;
- розглянути аспекти національно-патріотичного виховання, які досліджено протягом зазначеного періоду, визначити питання, що потребують більш глибокого вивчення.

Об'єктом дослідження є наукові публікації, що представлені в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова».

Предметом дослідження є реферати на наукові публікації з проблеми національно-патріотичного виховання.

На час проведення дослідження загальна кількість наукових записів у реферативній базі даних «Україніка наукова» становила близько 563 тисяч. За допомогою розширеного пошуку реферативної інформації з проблематики національно-патріотичного виховання в реферативній базі даних знайдено 88 документів (0.02 % загальної їх кількості). У результаті розподілу за типами документів виявлено за досліджуваній період у реферативній базі даних: 1 монографію, 31

дисертаційне дослідження, 50 наукових статей, 3 навчально-методичні посібники, 3 збірники матеріалів науково-практичних конференцій. Пошук здійснено за такими елементами, як прореферовані видання в галузі «Культура. Освіта. Наука», рік видання, ключові слова (національне виховання, патріотичне виховання).

Проаналізовано відображення реферативної інформації, що стосується дисертаційних досліджень і наукових статей присвячених різним аспектам національно-патріотичного виховання, оскільки вони є найбільш показовими щодо динаміки наукових досліджень цієї проблематики. У реферативній базі даних «Україніка наукова» виявлено 26 документів, що репрезентують дисертаційні дослідження. У тому числі реферати на дисертації на здобуття наукового ступеня кандидат наук – 30, наукового ступеня доктора наук – 1. Найбільшу кількість рефератів з тематики національно-патріотичного виховання виявлено в 2006р. (16.1 %) та 2011 р. (12.9 %).

Таблиця 1

Динаміка відображення авторефератів дисертацій у РБД «Україніка наукова» за період 1998–2015 рр.

Рік	Кількість	%
1998	1	3.2
1999	3	9.6
2000	1	3.2
2001	1	3.2
2002	3	9.6
2003	1	3.2
2004	2	6.4
2005	2	6.4
2006	5	16.1
2007	1	3.2
2008	1	3.2
2009	1	3.2
2010	2	6.4
2011	4	12.9
2012	1	3.2
2013	1	3.2
2014	1	3.2
Всього	31	100

Результати аналізу відображення рефератів на дисертації свідчать, що більшість досліджень – 22 з 31 (65%) здійснено в галузі педагогічних наук (спеціальності «загальна педагогіка та історія педагогіки» – 5 дисертацій, «теорія та методика навчання» – 2 дисертації, «теорія та методика професійної освіти» – 3 дисертації, «теорія та методика виховання» – 12 дисертацій, є також реферати з питання національно-патріотичного виховання в галузі військових (спеціальність «військова історія» – 6 дисертацій, 23%), історичних (спеціальність «історія України» – 1 дисертація, 4%), філософських (спеціальність «філософія освіти» – 1 дисертація, 4%), психологічних (спеціальність «педагогічна та вікова психологія» – 1 дисертація, 4%) наук.

Таблиця 2

**Статистичний розподіл авторефератів дисертацій за спеціальностями, за якими
проводиться захист дисертацій, відображених у РБД «Україніка наукова»
за період 1998-2015 рр.**

Код спеціальності	Кількість
07.00.01 (історія України)	1
09.00.10 (філософія освіти)	1
13.00.01 (загальна педагогіка та історія педагогіки)	5
13.00.02 (теорія та методика навчання)	2
13.00.04 (теорія та методика професійної освіти)	3
13.00.07 (теорія та методика виховання)	12
19.00.07 (педагогічна та вікова психологія)	1
20.00.02 (військова історія)	6
Усього:	31

Тематику дисертаційних досліджень розкрито на основі аналізу таких аспектів, як: патріотичне виховання молодших школярів (4), патріотичне виховання старшокласників (4), патріотичне виховання молоді в професійно-технічних навчальних закладах (1), патріотичне виховання студентів різних спеціальностей (5), основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців і курсантів системи закладів МВС (3), патріотичне виховання школярів у ретроспективі (5), патріотичне виховання в арміях, військових організаціях та збройних формуваннях, що діяли на території України в різні періоди часу (4), патріотичне виховання майбутніх офіцерів внутрішніх військ та військовослужбовців Збройних Сил України (2). Разом з тим виявлено відсутність дисертацій за спеціальністю «соціальна педагогіка», що передбачає аналіз виховних можливостей соціального середовища, адже важливе значення має розгляд розвитку особистості в загальнолюдському й національному соціокультурному контекстах.

У реферативній базі даних «Україніка наукова» є також реферати на дисертаційні дослідження, темою яких не є безпосередньо патріотичне виховання, але вони розкривають цю проблематику як один із важливих аспектів своєї роботи. Так, акцент на питанні патріотичного виховання зроблено під час аналізу провідних ідей виховання дітей-безпритульників на Полтавщині в 20-30ті рр. ХХ століття (дисертація О. І. Ільченко), у висвітленні питання національно-культурного будівництва у визвольній боротьбі українського народу впродовж 1917 – 1920 рр. (дисертація Д. Ф. Розовика), а також у межах дослідження перетворених форм суспільного буття з розглядом патріотичного та релігійного виховання як найбільш «кризових» напрямків у виховних практиках сучасного суспільства (дисертація А. А. Мельниченко).

У реферативній базі даних «Україніка наукова» за досліджуваний період відображено 18 наукових установ та вищих навчальних закладів, у межах яких відбувався захист дисертаційних

досліджень. Найбільше представлено рефератів (8) на дисертації, що були захищені в наукових установах НАПН: Інститут педагогіки, Інститут психології ім. Г. С. Костюка, Інститут проблем виховання, Інститут вищої освіти, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Виявлено реферати з питань дослідження Східноукраїнського національного університету ім. В. І. Даля (3), Державного університету «Львівська політехніка» (2), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова(3), Національної академії оборони України (2), Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. М. Гнатюка (2), Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка (2), Прикарпатського національного університету ім. В. С. Стефаника (2), Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (1), Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (1), Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (1), Національної академії прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького (1), Уманського державного педагогічного університету ім. П. Г. Тичини (1), Рівненського державного гуманітарного університету (1).

Таблиця 3

Статистичний розподіл авторефератів дисертацій за науковими установами і ВНЗ України, відображеними в РБД «Україніка наукова» за 1998–2012 рр.

№ п/п	Назва організації	Кількість авторефератів дисертацій
1	Державний університет «Львівська політехніка»	2
2	Інститут педагогіки АПН України	1
3	Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України	1
4	Інститут проблем виховання АПН України	4
5	Інститут вищої освіти АПН України	1
6	Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України	1
7	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова	3
8	Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка	2
9	Національна академія оборони України	2
10	Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника	2
11	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»	1
12	Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського	1
13	Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. М. Гнатюка	2
14	Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди	1
15	Національна академія прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького	1
16	Східноукраїнський національний університет ім. В. І. Даля	3
17	Уманський державний педагогічний університет ім. П. Г. Тичини	1
18	Рівненський державний гуманітарний університет	1

У реферативній базі виявлено інформацію про одну спеціалізовану монографію 2008 р. (за період 1998–2015 рр.), присвячену питанню національно-патріотичного виховання, в якій проаналізовано сучасний стан патріотичного виховання студентів вищих технічних навчальних закладів та перспективи його вдосконалення (автор – О. В. Абрамчук).

На основі аналізу реферативної інформації щодо наукових статей з питання національно-патріотичного виховання розкрито такі аспекти проблематики: національно-патріотичне виховання молодших школярів (3 статті), патріотичне виховання старшокласників (17), патріотичне виховання студентської молоді (15), патріотичне виховання в творах педагогів і філософів (4), національно-патріотичне виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки (1), особливості національно-патріотичного виховання в позашкільному навчальному закладі (3), військово-патріотичне виховання допризовної молоді (2), підготовка вчителів до патріотичного виховання учнів та методичні поради викладачам дисципліни «Захист Вітчизни» (3), патріотичне виховання в контексті національної ідеї (1).

Таким чином, можна зробити **висновок**, що тема національно-патріотичного виховання в Україні є не лише гостро актуальною й відносно малодослідженою. Так, за період 1998–2015 рр. віднайдено реферативну інформацію лише щодо однієї спеціалізованої монографії, що розкриває теоретичні засади патріотичного виховання студентів вищих технічних закладів освіти, пропонує методи діагностики рівня розвитку патріотичної свідомості в студентів технічних вузів й обґрунтовує шляхи патріотичного виховання в процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Виявлено також дисертацію на здобуття наукового ступеня доктор наук (автор – Д. Ф. Розовик), що присвячено аналізу впливу культурних перетворень на державне будівництво, підвищення культурно-освітнього рівня громадян та національно-патріотичне виховання населення.

Стосовно рефератів на дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата наук з питання національно-патріотичного виховання за період 1998–2015 рр. виявлено нерівномірне зростання їх кількості у 2002 р. (від 4 до 12%), у 2003–2006 рр. (від 4 до 15 %), що може бути пов'язано із зацікавленням дослідників проблематикою формування громадянського суспільства та національно-культурного будівництва в Україні, внаслідок об'єктивних причин і суспільних подій. Так, у 2004 р. після «Помаранчевої революції» активізувався пошук наукових підходів до національно-патріотичного виховання та виховання високої правової культури, демократичних переконань, уміння захищати національні й соціальні цінності в новій суспільно-політичній ситуації.

Актуалізації питання національно-патріотичного виховання сприяє прийняття відповідних нормативно-правових документів у сфері освіти. Зокрема Національна доктрина розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17 квітня 2002 року. У цій доктрині визначено, що

актуальним завданням є утвердження національного характеру освіти в Україні, зауважує про спрямування національного виховання на залучення до глибинних пластів національної культури.

Важливим є вплив Закону України «Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки» на збільшення кількості досліджень, пов'язаних із проблематикою громадського суспільства, національної ідеї та патріотичного виховання, значення для України національно-патріотичного виховання дітей і молоді, їх залучення до соціально-політичних та економічних перетворень і процесу інтеграції України до світової спільноти. Під час дослідження не виявлено монографій і дисертаційних досліджень, присвячених проблематиці впливу соціуму на національно-патріотичне виховання. Разом з тим інші площини дослідження національно-патріотичного виховання також потребують поглибленого спеціалізованого вивчення.

У зв'язку з подіями, що відбуваються в Україні з осені 2013 року («Революція гідності», воєнні дії на сході країни), спостерігається як піднесення патріотичного духу українського народу, так і усвідомлення необхідності формування в громадян системної картини проблематики національно-патріотичного виховання, про що зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді МОН України та НАПН України (2015 р.) [6]. У процесі впровадження цієї концепції науковцям важливо показати через світову історію і літературу як державність поновлювали інші народи, наприклад чехи й поляки, продемонструвати, як ці народи утверджували свою ідентичність, розкрити здобутки українців у науці й техніці, якими слід пишатися. З огляду на це вважаємо, що очікується поступове заповнення прогалин у дослідженні проблематики національно-патріотичного виховання.

Подальші дослідження присвячуватимуться бібліометричному аналізу відображення наукових публікацій у реферативній базі даних «Україніка наукова» з інших актуальних питань педагогіки, психології та освіти, зокрема таких як соціальні стереотипи у процесі соціалізації особистості, освітні інновації в Україні та сучасна освітня політика європейських країн.

Список використаної літератури

1. Букшина Т. Ф. Бібліометричний аналіз наукових публікацій з питань дошкільної освіти і виховання в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» (1998–2012 рр.) / Т. Ф. Букшина // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне фахове видання. — 2014. — Том 40, № 2. — С. 135–150. Електрон. дані. — Режим доступу до журн. : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/967/755#.U99FiKPfDIU>. — Назва з екрана.

2. Гриценко Н. О. Наукові публікації з педагогічних та психологічних наук у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» / Н. О. Гриценко // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук.-практ.

конф., 21–23 жовт. 2014 р., м. Київ / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директ. наук. б-к та інформ. центрів АН – членів МААН – К., 2014. – С.418-420.

3. Добровська С. В. Публікаційна активність з напрямку «Економічні науки» за реферативною базою даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–23 жовт. 2014 р., м. Київ / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директ. наук. б-к та інформ. центрів АН – членів МААН – К., 2014. – С.405-406.

4. Заліток Л. М. Бібліометричне дослідження матеріалів про В. О. Сухомлинського в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» / Л. М. Заліток // Наук. записки. Сер.: Пед. Науки / МОН України, Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2013. – Вип. 123, т. 1. – С. 160–164.

5. Ключнікова О. В. Актуальні питання кримінального права в реферативних ресурсах НБУВ / О. В. Ключнікова // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–23 жовт. 2014 р., м. Київ / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директ. наук. б-к та інформ. центрів АН – членів МААН – К., 2014. – С.422-425.

6. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichne-vixovannya/>. – Заголовок з екрана.

7. Кропачева Н. М. Відображення публікацій з питань загальної середньої освіти в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» / Н. М. Кропачева // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне фахове видання. — 2014. — Том 44, № 2. — С. 157–170. Електрон. дані. — Режим доступу до журн.: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1144#.VZov0LWSnIU>. — Назва з екрана.

Освещено динамику научных публикаций в области национально-патриотического воспитания на основе материалов общегосударственной реферативной базы данных «Украиника научная» за период 1998–2015 гг. с применением библиометрического метода. Осуществлено статистическое распределение отраженных монографий и диссертационных исследований по специальностям и научным учреждениям. Выявлено информацию по наиболее исследованным аспектам проблематики и вопросам, которые требуют дополнительного углубленного анализа.

Lit dynamics of scientific publications in the field of national-patriotic education on the basis of the national abstracts database «Ukrainika scientific» for 1998-2015 years using bibliometric method. Implemented statistical distribution of the reflected monographs and dissertations by industry and research institutions. Revealed information on the most studied aspects of the issues and the planes that require further in-depth analysis.